

De vroegere bewoners van Harinxmaland

Sneek was zo'n 1000 jaar geleden nog verbonden met de zee. Door de invloed van zee en groei van veen was het hier lange tijd lastig om te wonen. De bodem ligt er vol met overslibde huisterpjes. Ook in Harinxmaland. Dit zijn kleine nederzettingen van de eerste Harinxmalanders die op terpjes droge voeten probeerden te houden.

De Friese plaats Sneek is in de afgelopen jaren flink in omvang gegroeid. Er kwamen verschillende nieuwe woonwijken bij, waaronder 'Harinxmaland' aan de noordkant van de stad. De wijk is genoemd naar de familie Harinxma die in de middeleeuwen in dit gebied grote invloed had. Zij bezaten hier onder meer een state, een groot stenen huis. Dat huis is allang verdwenen. Maar ook voordat de Harinxma's hier woonden, leefden er al mensen op deze locatie in Sneek. Archeologen kwamen daar in de afgelopen jaren meer over te weten.

Sneek 'aan zee'

Sneek is ontstaan in de 10e eeuw op een zandige landtong, een smal stuk land dat uitstak in zee. De oudste vermelding van deze plaats is de 13e eeuw in geschreven bronnen. Vanaf de 13e eeuw kreeg Sneek al verschillende stadsrechten. Het duurde echter tot 1456 voordat deze rechten waren vastgelegd en Sneek een stad werd. Bijna een halve eeuw later, in 1492, startte de aanleg van de stadsmuur en -gracht. Van deze vestingwerken resten alleen nog de Waterpoort en het Bolwerk. In de eeuwen daarna is Sneek tot ver voorbij deze oude stadsgrenzen gegroeid.

Diverse vindplaatsen uit de ijzertijd, Romeinse tijd, de middeleeuwen en nieuwe tijd, zijn in de afgelopen jaren onderzocht via proefsleuven en opgravingen.

Archeologisch onderzoek in Harinxmaland naar de vroege veenontginning (locatie 1) en naar de voormalige Harinxmastate (locatie 2). De oranje vlekken zijn locaties van (vermoedelijke) terpen (foto: RUG/GIA).

De bodem van Harinxmaland

In 2010 ging de aanleg van de nieuwe Sneker wijk Harinxmaland van start, maar niet voordat archeologen de bodem onderzochten. Dat onderzoek is gebruikelijk bij bouwprojecten en dient ervoor om eventuele archeologisch waardevolle resten in kaart te brengen. Al in 2005 en 2006 begonnen archeologen met booronderzoek. Daarmee brachten ze in kaart hoe dit gebied zich heeft ontwikkeld. In de daaropvolgende jaren ontdekten archeologen van onder andere RAAP en de Rijksuniversiteit Groningen tientallen nieuwe vindplaatsen uit de periode van de steentijd tot en met de nieuwe tijd.

In deze folder zoomen we in op het archeologisch onderzoek op twee locaties in Harinxmaland: **locatie 1**, in het noordwesten van de wijk, waar onderzoek is gedaan naar de vroege veenontginning en **locatie 2**, in het oosten van de wijk, waar de voormalige Harinxmastate bij de Peppelhof is onderzocht.

Kustmoeras tot circa 1700 voor Chr.

De geschiedenis van Sneek en Harinxmaland is nauw verbonden met het water. Het gebied was lange tijd veel te nat om er te kunnen wonen. Na de laatste ijstijd, die zo'n 11.700 jaar geleden eindigde, kreeg het landschap van Súdwest-Fryslân vorm. Er ontstond een veengebied dat later met klei overslibd raakte. Tot in de midden-bronstijd (1800-1100 voor Chr.) lag hier een uitgestrekt kustmoeras. Zeewater overspoelde het land nog regelmatig, waardoor het met zeeklei hoger opslibde en er weer veenvorming optrad.

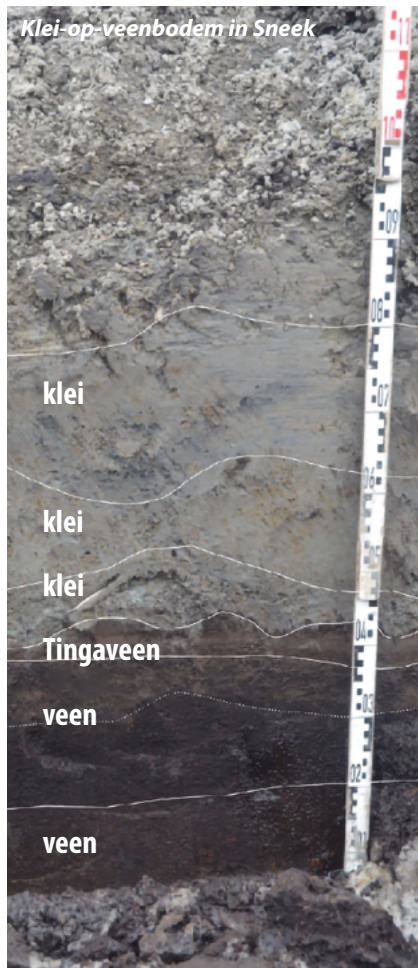
Ontginning in de 1e eeuw voor Chr.

Rond 1700 voor Chr. nam de invloed van zee af en kreeg veengroei meer kans. Tegen het begin van de jaartelling begon het water langzaam uit het veen te trekken: het veen verteerde. Of dit een natuurlijke oorzaak had, of dat mensen de natuur een handje hielpen, is onduidelijk. Zeker is wel dat het gebied in de Romeinse tijd, vanaf de 1e eeuw na Chr., druk bewoond raakte. Mensen legden sloten aan om het veen verder te ontwateren en wierpen terpjes op om er te kunnen wonen.

Ligging van Sneek in 800 na Chr.

Klei-op-veenbodem in Sneek

Klei-op-veen na 150 na Chr.

Door de bewoning en de ontwatering van het veen ging de bodem dalen. Opnieuw nam de invloed van zee toe en werd er klei afgezet in de omgeving. In de tweede helft van de 2e eeuw was het gebied alweer verlaten. Sloten werden niet meer onderhouden, de afwatering verslechterde en het veen kon opnieuw groeien. Vanaf eind 8e of begin 9e eeuw nam de invloed van de zee opnieuw toe. Er spoelde weer meer klei over het land. Zo ontstond het typische klei-op-veengebied dat in de wijde omgeving rond de stad Sneek aanwezig is.

Bedijking in de 12e eeuw

Zo nu en dan waren er heftige weersomstandigheden en sloegen stormen delen van het land of de toppen van terpen weg. De opslibbing met lagen zeeklei ging door tot halverwege de 12e eeuw. Toen startte de aanleg van dijken en de inpoldering van de Middellzee. Maar dat betekende niet dat de zee definitief gekeerd was. Op diverse plekken zijn verspoelde lagen van na de bedijkingen waargenomen, evenals sporen van kolken. Kolken zijn gaten die bij een dijkdoorbraak achter een dijk ontstaan.

De eerste ontginners

De 'eerste bewoners' van het gebied van Harinxmaland bouwden hun boerderij rond de 1e eeuw voor Chr. op de natuurlijke bodem. Aanvankelijk zetten ze hun huis dus nog niet op een huispodium of terpje. Maar in de loop van de tijd begon de aanleg van lage terpjes. Een voorbeeld van zo'n vroege boerderij kwam aan het licht bij archeologisch onderzoek ten westen van boerderij 'De Peppelhof', nabij de kruising Sint Martensdijk en Ivige Laene (locatie 1).

Resten van houten palen van een huis uit de late ijzertijd - Romeinse tijd (foto: RUG/GIA).

Archeologen vonden er resten van vloeren, haarden, palen die het houtskelet van het huis vormden en ook waterputten. Het ging om een niet al te groot woonstalhuis op een terp. De bewoners hielden vee en deden aan akkerbouw. In de loop van deze periode (late ijzertijd - Romeinse tijd) hoogden ze hun woonplaats op.

1

2

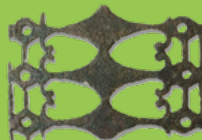
3

Enkele opgegraven voorwerpen van bewoners uit de late ijzertijd - Romeinse tijd: aardewerk pot (1), weefgewicht (2), spinstenen (3), bronzen armring (4), bronzen sierbeslag van een Romeins zadel (5), pollepel (6), houten schaal (7) (foto's: RUG/GIA).

4

5

6

7

Tekening van een boerderij uit de ijzertijd (Jouke Nijman, Studio Flashback, Groningen).

Ambachtelijke activiteiten

Omstreeks 50 na Chr. veranderde er iets op onze nederzetting op locatie 1. Vanaf dat moment ontstonden op de terp dikke lagen met verbrand materiaal. Geen resten van een huisbrand, want verkooldde palen van een huis ontbraken. Er was bovendien veel meer verbrand materiaal dan wat normaal overblijft na een rampzalige brand. Het ging om minimaal enkele duizenden kubieke meters verbrand veen. De laag as is over een langere periode ontstaan, door herhaaldelijk gestarte vuren. Het is dan ook aannemelijk dat mensen hier niet zozeer woonden, maar ambachten uitvoerden. Denk aan activiteiten die veel brandstof vereisen zoals het maken van aardewerk of metaalbewerking.

Vee weiden

Vanaf de 2e eeuw na Chr. maken de ambachtelijke activiteiten plaats voor agrarisch gebruik. Onze terp lijkt iets uitgebreid te zijn, maar sporen van permanente bewoning zijn niet gevonden. Er zijn ook geen waterputten en slechts weinig vondsten uit deze tijd aangetroffen. Sloten voor de afwatering zijn in deze periode niet onderhouden en slibden dicht.

In de bodem vonden de archeologen sporen van vertrapping door vee. Het land rond Harinxmaland is in de 2e eeuw dus in elk geval gebruikt om vee te weiden. Bij hoogwater konden de dieren de terp gebruiken als vluchtplaats. Mensen woonden er mogelijk alleen in bepaalde seizoenen. Na een generatie of twee is het gebied halverwege de 2e eeuw verlaten.

Vroegmiddeleeuwse exploitatie

In de vroege middeleeuwen wonen er opnieuw mensen in het gebied van Harinxmaland, in elk geval kortstondig. De vondst van een waterput en een fragment van een Karolingische bolpot uit het einde van de 7e of 8e eeuw, duiden daarop. Ook elders rond Sneek vonden archeologen bewijzen voor vroegmiddeleeuwse veenontginningen, zoals sloten voor de afwatering in combinatie met scherven aardewerk. Maar ook nu weer verlieten de bewoners het gebied en spoelde er een dikke laag klei over Harinxmaland.

Een rand van een pot uit de Romeinse tijd, gevonden in een waterput met aan het oor een stuk touw: is de pot verloren bij het water halen? (foto: RUG/GIA)

In de 10e eeuw hebben mensen kuilen gegraven tot in het veen onder de kleilaag. Dat deden ze vrijwel zeker om zout te winnen uit het zouthoudende veen. Deze zoutwinning is ook bekend als 'moernering' of 'darink delven'. Ondertussen ging de opslibbing van het gebied met zeeklei door tot halverwege de 12e eeuw. Toen hielden dijken het zeewater tegen.

Linksonder een veenwininput van circa 2 bij 3 meter, later opgevuld met schone klei; het veen bevatte veel zout en was niet de beste brandstof, maar wel goed om zout uit te winnen (foto: RUG/GIA). Rechtsonder het darink-delven in Zeeland: hoe zout uit veen wordt gewonnen op de natte manier (17e-eeuwse ets van C.J. Pronk, Collectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, E586-BG).

Stenen landhuis

Pas halverwege de 12e eeuw, na de bedijking en het inpolderen van de Middelzee, raakte Sneek en omgeving beter geschikt om er te wonen. In het gebied van Harinxmaland bestonden her en der huisterpjes. Maar net als de rest van het platteland was het niet druk bewoond. De meeste huizen waren aan het eind van de middeleeuwen nog van hout. In het oostelijke deel van de wijk Harinxmaland (ten oosten van de spoorlijn Sneek-Leeuwarden en ten westen van de Noardwei) stond een stenen landhuis: de Harinxmastate.

Op de kaart van Schotanus à Sterringa uit 1687/1688 (Schotanus-Halma Atlas, 1718) staat het terrein van de state aangeduid als 'Harinxma'.

Harinxmastate

Over de Harinxmastate is heel weinig bekend en we hebben er ook geen afbeelding van. Vanaf de 16e eeuw verschenen er veel states in Fryslân. Dit waren voor een deel gemoderniseerde stinzen: versterkte en bewoonbare torens of steenhuisen, die werden uitgebreid met nieuwe vleugels, poorten en bijgebouwen. Sommige states leken op een kasteel, andere meer op een deftige boerderij. De meeste states zijn in de 18e en 19e eeuw afgebroken. Van de Harinxmastate weten we uit historische bronnen dat er in de 16e eeuw achtereenvolgens diverse Harinxma's in woonden. Ook deze state is uiteindelijk afgebroken.

Bouwpuin

Bij de aanleg van de woonwijk Harinxmaland kon het terrein waar de Harinxmastate vermoedelijk heeft gestaan, niet geheel ontzien worden. Daarom deden archeologen er onderzoek. Ze kwamen daarbij puinlagen, stukken daklei en zandstenen bouwornamenten tegen, maar geen funderingen van een gebouw.

Sloten rond een erf

Om het erf waar de state vermoed werd niet verder te verstoren, is het maaiveld daar opgehoogd. De randzone van het erf is wel opgegraven, vanwege een geplande waterpartij. De opgraving leverde sporen op van brede sloten rond een rechthoekig erf van circa 20 x 30 tot 30 x 40 meter. Het erf is diverse keren opnieuw ingericht. Afgezien van losse bakstenen, vloertegels en dakpannen zijn er geen sporen van een gebouw in de randzone gevonden. Toch is het vrijwel zeker dat er tussen de erfsloten een gebouw heeft gestaan.

Reconstructie van de veronderstelde erven in diverse perioden: mogelijk heeft er tussen de erfsloten een gebouw (Harinxmastate?) gestaan.

OP ZOEK NAAR DE HARINXMASTATE - LOCATIE 2

Opmerkelijk waren twee begravingen van een hond (rechts) en een bijna vier jaar oud paard (boven), beide met zorg begraven. Het paard bleek niet geslacht en de hond, een oude reu met artrose, is van ouderdom gestorven. De datering van beide begravingen is in de late middeleeuwen of nieuwe tijd.

Onalledaagse vondsten

De archeologische vondsten wijzen erop dat de bewoning op de locatie van de voormalige Harinxmastate omstreeks 1100 begon en doorliep tot in de nieuwe tijd. Naast alledaagse voorwerpen zoals kogelpotten, munten, textielloodjes, knopen, etc. zijn er ook minder 'doorsnee vondsten' gedaan. Bijvoorbeeld een versierd benen heft en resten van een luxe vuurstolp en aspotten. Die voorwerpen passen goed bij een rijkere sociale bovenlaag. Wie weet waren ze van de bewoners van een aanzienlijk steenhuis zoals de Harinxmastate.

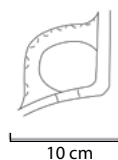

Koperen band met scharnier, lxbxh: 8,5 x 4,5 x 3,1 cm

Sybolt van Popma

Ook een koperen band met scharnier, gevonden in 2011 op zo'n 50 meter van het erf, past in het rijtje bijzondere voorwerpen. Op de band staat de inscriptie SIBOLT POPMA MARCK 1651 en een in tweeën gedeeld wapenschild met een lelie en vermoedelijk een vogel. De naam verwijst naar Sybolt van Popma (1602-1666), afkomstig uit het adellijke geslacht Popma uit IJlst, en een kleinzoon van Hauck Haerinxma. Waarschijnlijk is het een zwanenhalsband. Het houden van zwanen was destijds voorbehouden aan de adel en zwanen droegen vaak een halsband met daarop de naam van de eigenaar. De vondst is in elk geval een duidelijke aanwijzing voor de aanwezigheid van de Harinxmastate in het gebied.

Helaas is met het archeologisch onderzoek de locatie van de Harinxmastate nog niet met zekerheid vastgesteld. Na de sloop van de state is het terrein mogelijk afgegraven of geëgaliseerd. In dat geval zijn alle resten van het gebouw toen verloren gegaan.

Resten van luxe vondsten: rechtsboven een onderdeel van een luxe vuurstolp, links een voorbeeld van een vuurstolp (bron: Zuiderzeemuseum Enkhuizen, Wikimedia Commons). Linksboven een deksel van een aspot, uiterst links een versierd benen heft.

Gemeente
Súdwest-Fryslân

ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

Waarom?

Súdwest-Fryslân was al eeuwen geleden bewoond. Wat vroegere bewoners achterlieten, ligt in de bodem verborgen. Het zijn waardevolle bronnen voor onze geschiedenis. Logisch dat we er zuinig op zijn. Als er bodemwerkzaamheden nodig zijn, laat de gemeente eerst een archeologisch onderzoek doen. Unieke bodemvondsten en informatie over het verleden blijven zo behouden voor de toekomst.

Waar?

Vanwege de aanleg van de nieuwe wijk Harinxmaland ten noorden van Sneek zijn diverse archeologische onderzoeken uitgevoerd. Archeologen van RAAP en de Rijksuniversiteit Groningen onderzochten de bodem met boringen, proefsleuven en opgravingen. Zij bestudeerden onder meer de plangebieden Peppelhof-West en Peppelhof-Oost en gingen op zoek naar resten van de Harinxmastate. Aan het onderzoek hebben vele enthousiaste vrijwilligers bijgedragen.

COLOFON: RAAP in opdracht van de gemeente Súdwest-Fryslân, april 2025.
Afbeeldingen met dank aan ©Ulco Glimmerveen (3D-reconstructie voorkant) en Groninger Instituut voor Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen.